

Tjeu van den Berk

Over zwevers en zwevers

Zweverige onderwerpen! We kunnen ons er vreselijk aan ergeren. Met enige regelmaat worden ze ons aanbevolen voor studiedagen en voor kopij ten behoeve van ons *Jung Bulletin*. En daarbij wordt ons steeds verzekerd dat ze hélemaal passen in het denken van Jung! Waarom wijs je ze af? Carl Gustav stelde toch ook de meest vreemdsoortige, esoterische, occulte thema's aan de orde? En fijntjes wordt ons toegevoegd: 'Er is meer tussen hemel en aarde dan uw geest kan bevatten, mijn vriend Horatio'!

Welnu, één ding weet ik zeker. Jung was geen zwever. Maar hoe komt het dan, heb ik me dikwijls afgevraagd, dat ik vol interesse lees wat hij schrijft over ufo's, chakra's, de androgyne mercurius, de Ten Hemelopneming van Maria en de kundalini-slang, terwijl, als anderen eenzelfde onderwerp aanroeren, ik hen geregeld ervaar als 'zweverig', als 'fout verlicht'? Zijn er dan misschien geen zweverige onderwerpen, zijn er alleen zweverige mensen?

Jung had zijn leven lang ook met dit type 'aanhangers' te maken, zij die hem maar half of niet lasen maar meenden aan één trendy woord genoeg te hebben om met hem op de loop te gaan. Het is hetzelfde als met mensen die stellen dat Einstein heeft aangetoond dat 'alles relatief is', terwijl hij juist het tegenovergestelde wilde aantonen. Ik hoorde laatst iemand beweren dat extraverte mensen volgens Jung op de buitenwereld gericht zijn en introverte mensen op hun binnenwereld. Toen ik hem vertelde dat volgens Jung een mystieke ervaring een uitgesproken extraverte ervaring is en een klassieke natuurwetenschapper sterk introvert aan het werk is, leek het of hij het in Bollingen hoorde donderen!

Als Jung op 76jarige leeftijd zijn *Antwoord aan Job* schrijft, en vreest weer eens verkeerd begrepen te worden, laat hij zijn boek voorafgaan met een 'Aan de welwillende lezer' ('Ik verzoek u beste lezer, dit niet over te slaan!') waarin hij voor de zoveelste keer uitlegt dat er een groot verschil bestaat tussen een 'psychisch' en een 'fysisch' feit. Daar dit onderscheid ons inzicht geeft in wat ik hier een 'zweverig standpunt' noem, citeer ik daaruit het volgende. Jung schrijft over de 'merkwaardige veronderstelling dat iets alleen dan 'waar' is, wanneer het zich als een *fysisch* feit voordoet of heeft voorgedaan. Zo wordt bijvoorbeeld het feit dat Christus uit een maagd is geboren, door de één als fysiek waar aangenomen, door een ander echter als fysiek onmogelijk bestreden. Iedereen kan zien dat deze tegenstelling logisch onoplosbaar is, en dat men er daarom beter aan zou doen dit soort onvruchtbare discussies achterwege te laten. Beiden hebben namelijk gelijk en ongelijk, en zouden het gemakkelijk eens kunnen worden als ze maar van het woordje 'fysisch' afstand wilden doen.

'Fysisch' is niet het enige criterium voor een waarheid. Er bestaan namelijk ook *psychische* waarheden, waarheden van de *ziel*, die fysisch noch verklaard, noch bewezen of bestreden kunnen worden. Als er bijvoorbeeld een algemeen geloof zou bestaan dat de Rijn eens in omgekeerde richting is gaan stromen, van de monding terug naar haar eigen bron, dan is dit geloof op zich een feit, hoewel een dergelijke bewering, fysisch opgevat, als uiterst ongeloofwaardig moet worden beschouwd. Een dergelijk geloof vormt een psychisch feit, dat niet te bestrijden valt en geen bewijs nodig heeft. Tot deze categorie behoren ook de religieuze uitspraken. Ze hebben zonder uitzondering betrekking op zaken die fysisch niet te verifiëren zijn.' (VW4, 207)

Zwevers zijn nu volgens mij mensen die zeggen dat *zij* wérkelijk ontdekt hebben dat 'de Rijn van de monding naar haar bron stroomt', let wel, als een *fysisch* feit! De zwever praat over een psychische werkelijkheid als zijnde een hard empirisch feit, net zoals in een bepaald soort theologie ons als een fysisch feit voorgehouden wordt dat God in Bethlehem geboren is, dat Hij over het water kan lopen en in de hostie aanwezig is. Het is natuurlijk paradoxaal, maar iemand die stelt dat de Rijn letterlijk van haar monding naar de bron stroomt, staat juist niet met beide benen op de grond! Hij heeft natuurlijk wel die pretentie. Zo iemand noem ik in een zwever.

Ik zag onlangs de prachtige film *Khadak*, die gaat over het huidige Mongolië. Na het communisme wordt het volk daar weer opnieuw gemangeld, nu door het kapitalisme. In een lied zingt een jonge vrouw dat het water van de rivieren in haar land zich teruggetrokken heeft in de bron, dat de zon bij het ochtendgloren niet meer over de kim durft te komen. Een dramatisch psychisch feit! Maar wonderlijk genoeg vinden onze zwevers dát nu juist inbeelding, illusie, dichterlijke verbeelding.

Niet dat **Jungs** geniale intuïtie van een 'psychische werkelijkheid' simpel te vatten is. Het vraagt voor velen van ons een copernicaanse omwenteling in ons denken. Want wat we psyche noemen, ontrekt zich namelijk volgens Jung per definitie aan tijd, ruimte en causaliteit, aan een fysieke afbakening dus. Onze dromen bijvoorbeeld zijn niet-fysisch van aard, ook al manifesteren ze zich zintuiglijk. Wáár waren we toen we droomden? **Archetypen**, synchroniciteit, het collectieve onbewuste, alle leiden ze een psychisch bestaan, geen fysisch! Maar oh, wat zijn we telkens weer geneigd ze toch 'ergens' tot fysisch materiaal te herleiden! Neem de beroemde hypothese van het collectieve onbewuste. Hoe dikwijls wordt die niet voorgesteld als een min of meer feitelijke opslagplaats in onze hersenen, vol met oerbeelden en zo. Reeds in 1918 verzekert Jung ons dat het collectieve onbewuste noch een metafysische noch een fysieke werkelijkheid is. 'Het moet verstaan worden als een psychisch verschijnsel net als het bewust- zijn. Wat de psyche is, weten we niet, net zo min als wat het leven is. Het onbewuste is echter in ieder geval *werkelijk* want het *werkt*. Het is echter een ander soort werkelijkheid als de buitenwereld, namelijk een **psychologische** werkelijkheid.' (GW 10, 30) Jung laat zich dus ook niet verleiden om het psychische toch weer ergens in tijd en ruimte plaatsen. Maar we kunnen er zeker van zijn dat er binnenkort weer iemand een lezing zal willen geven waarin fysisch aangetoond wordt dat het collectieve onbewuste zich in die of die hersenkwab bevindt. Misschien wel in de hersenstam! En wat dan helemaal tragi-komisch is, is de verheugende mededeling, dat nu biologisch bewezen is wat voor Jung alleen nog maar een vage **psychologische** hypothese was!

'Er is meer tussen hemel en aarde dan uw geest kan bevatten, mijn vriend Horatio!' Jung zal dit volledig beaamd hebben. Hij gaf een naam aan die 'tussen' werkelijkheid. Psyche! Hij wan trouwde hen die ons steeds voorpreken dat er een metafysische 'hemel' is, of die steeds alles herleiden tot een fysieke 'aarde'. Nee, niet gebonden aan ruimte of tijd, zweeft Psyche (letterlijk: vlinder) door de kosmos. Hier gebruik ik het woord 'zweven' op een authentieke manier. 'Mijn beste Horatio, jouw geest bevat die werkelijkheid niet, hij wordt er door omvat. Jouw artistieke vader wist van die werkelijkheid, ook al kende hij het woord 'psychisch' waarschijnlijk niet.' *Van dezelfde stof zijn wij als dromen; en ons kleine leven is door een slaap omringd!* (Shakespeare, *De Storm*) En tijdens die slaap zien wij de engelen stijgen en dalen op de ladder die 'tussen' hemel en aarde is opgericht. Dat is de werkelijkheid van onze ziel. Rilke heeft er prachtig over geschreven, over de engel in ons. Dichters zijn onze authentieke zwevers en... Jungianen natuurlijk!

De niet-authentieke zwevers verzekeren mij dat de engelen fysisch letterlijk op mijn bed zitten 's morgens, of dat de Aartsengel Michaël letterlijk op de Noordpoolster zich aan het gereedmaken is om Lucifer te verslaan. Het is old age dogmatisme in een new age gewaad gestoken! In feite zijn ze bang voor de **numineuze** kracht van hun symbolisch bewustzijn.

Jung was bang voor onze onderwaardering van de psyche. Op de beroemde Houston-films uit 1957 zien en horen we de tweeëntachtigjarige zeggen: 'The world hangs on a thin thread and that is the psyche of man. We are the great danger. The psyche is the great danger.' Maar de moderne mens weet hoegenaamd niets over de psyche, vervolgt hij. Niemand vindt zielenroerselen van belang. Dat zijn 'zomaar wat dingen in ons hoofd', van geen enkel belang. 'That's the great mistake!' Onze psyche is bij onze geboorte niet zoiets als een tabula rasa, het is een 'reality', een werkelijkheid! Een psychische, wel te verstaan!